

Ayetullah Abdulkerim Heiri Yazdi'nin Kum İlmiye Havzası'nın Ortaya Çıkışındaki Etkisi

The Impact of Ayatollah Abdulkarim Hairi Yazdi on the Emergence of the Hawzah Ilmiyah of Qom

Mehmet Deniz KARAKIŞLA*

Öz

Şii mezhebinin 8. İmamı olan İmam Rıza'nın kız kardeşi, Fatma'nın türbesinin bulunması sebebiyle Şiiğin kutsal şehirleri arasında yer alan Kum şehri, medrese eğitimi ve bu medreselerde gerçekleştirilen ilmi çalışmalar açısından da önemli bir yere sahiptir. Meşrutiyet döneminde (1906-1911) İran siyasi hayatının demokrasi, meclis ve hukukun üstünlüğü gibi Batı menşeli modern kavramlarla tanışması ve müçtehitlerin mecliste aktif olarak görev yapması, medreselerin de yeni dönem koşulları içinde yenilenmesi gerektiği tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu ihtiyaç, ilim havzası kavramının da müçtehitlerin gündeminde yer almasını sağlamıştır. İslam sonrası İran tarihinde ve Şii dünyasında önemli bir yere sahip olan Kum şehrinin ilim havzasına dönüşümü ise Ayetullah Şeyh Abdulkerim Yazdi'nin, Nefes şehrinde gelmesi ile olmuştur. Ayetullah Yazdi, Kum şehrinin İran halkının ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte olması gerektiği ve Şii Dünyasında içinde daha güçlü konuma gelmesi gerektiği görüşünü savunmaktaydı. Ayetullah Yazdi, Kum medreselerini sadece idari ve mali alanlarda güçlendirmemiş, ayrıca eğitim müfredatının da günün şartlarına cevap verebilecek şekilde güncellenmesinin temellerini atmıştır. Şeyh Heiri Yazdi'nin çalışmaları neticesinde Kum medreselerinin, Şii Dünyasında itibarı daha fazla artmıştır. Ayrıca, Ayetullah Heiri Yazdi'nin reformları neticesinde Kum İlmiye Havzası, dini çalışmalar ve siyasi alanda daha etkili konuma gelmiştir.

Anahtar Sözcükler: İlim Havzası, Kum, Ayetullah Abdulkerim Heiri Yazdi, medreseler, reform.

Abstract

The city of Qom one of the holy cities of Shiism, where 8th Imam of Shiism Imam Reza's sister Fatma's tomb is located, also has an important place in terms of madrasah education and scientific studies carried out in these madrasahs. During the Constitutional Period (1906-1911), the acquaintance of Iranian political life with modern concepts of Western origin such as democracy, parliament and the rule of law and the active duty of mujtahids in the parliament brought along discussions that madrasahs should be renewed within the conditions of the new period. This need has enabled the concept of Hawzah Ilmiyah to be included in the agenda of mujtahids. The transformation of the city of Qom, which has an important place in the post-Islamic history of Iran and the Shiite world, into a Hawzah Ilmiyah was made by the arrival of Ayatollah Sheikh Abdulkerim Yazdi from the city of Najaf. Ayatollah Yazdi defended the view that the city of Qom should be able to meet the needs of the Iranian people and that it should become more powerful in the Shiite World. Ayatollah Yazdi not only strengthened the Qom madrasahs in administrative and financial areas, but also laid the foundations for updating the education curriculum to meet the conditions of the day. As a result, the efforts of Sheikh Hairi Yazdi, the reputation of the Qom madrasahs in the Shiite World increased further. In addition, as a result of reforms of the Ayatollah Heiri, the Hawzah Ilmiyah became more influential in religious studies and politics.

* Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-posta: denizkarakisla@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9874-8663

Keywords: Hawzah İlmıyah, Qom, Ayatollah Abdulkерim Heiri Yazdi, madrasas, reform.

Giriş

XIX. yüzyılda farklı şehirde bulunan müçtehitler arasındaki ilişki nispeten zayıf kalmaktaydı ve bu mesele medreselerin imkânlarını geliştirme çabalarını da olumsuz yönde etkilemekteydi. Bu problem, müçtehitler arasındaki ilişkilerin sistematik bir şekilde ilerlememesine ve talebelerin de sadece bulunduğu şehirde eğitim alabilmesine yol açmaktaydı. Dini eğitim veren şehirler arasında ilişkiyi kuvvetlendirecek ve idari açıdan medreselerin bir merkez tarafından yönetilecek bir ilim havzasının oluşturulması meselesi ise XX. yüzyılın başında gündeme gelmiştir (Zehraşani, 2017, s. 102).

İran tarihi özelinde ise, 1906 tarihinde Meşrutiyet'in kabul edilmesi bu devlet sınırları dâhilinde medreselerin güçlendirilmesi meselesini daha önemli hale getirmiştir. Bu dönemde açılan meclis vasıtası ile ulemanın fikirlerini direkt olarak ifade edebilme olanağı bulması, medreselerin de toplumsal meselelerde daha etkili olmasının yolunu açmıştır. Ayrıca bu dönemde Batı Dünyası kökenli meclis, anayasa ve demokrasi gibi kavramların, İran coğrafyasında da tartışılmaya başlanması, kendilerini geleneksel ve dini değerlerin koruyucusu olarak niteleyen din adamlarının da fiili olarak siyasi ve toplumsal meselelerde aktif olmaları zorunluluğunu ortaya çıkartmıştır. Bu süreç, medreselerin değişen koşullar içinde toplumsal meselelerde etkili olabilmesi için idari ve müfredat açısından güçlendirilmesi gerektiği düşüncesini ortaya çıkartmıştır (Cemalzade, 2020, s. 3).

Ayetullah Abdulkерim Heiri Yezdi'nin (v.1937) Kum şehrine, bizzat Ayetullah Burucерdi tarafından davet edilmesinin sebebini de bu şehirde bulunan medreselerin idari alanda ve eğitim alanında güçlendirme amacı oluşturmuştur. (Şirhani, 2003, s. 213)

Ayetullah Heiri Yezdi'nin Kum'a davet edilmesinde, ilim havzalarının birbiri ile olan rekabeti de etkili olmuştur. Talebelerin ders aldığı molla ve müçtehitlere bağlı olması ve âlimlerin görüşü doğrultusunda, talebelerin dine ve toplumsal meselelere bakış açısının şekillenmesi her havzanın kendi içinde bir gettoya dönüşmesine de yol açmaktaydı. Her ne kadar farklı coğrafyada yaşayan müçtehitler zaman zaman birbirleri ile bağlantılı olsa da nihayetinde havzalardaki eğitim müçtehitlerin ve ulemanın etkisi altındaydı. Bu etki havzalar arasında, Şii Dünyası içinde güçlü olma amacı temelinde bir rekabete de yol açmaktaydı. Ayetullah Yezdi, Kum şehrinde bulunan medreselerin kurumsal kimliğini güçlendirmek ve aralarındaki rekabeti ortadan kaldırmak amacıyla, Şii Dünyasında mukaddes bir yere sahip olan bu şehri ilim havzasına dönüştürme stratejisi oluşturmuştur. Ayetullah Yezdi, medreseler arasındaki işbirliğini güçlendirmek suretiyle, ülkenin muhtelif yerlerinde yaşayan talebelerin Kum İlmiye Havzası bünyesine kazandırılacağına da bilincindeydi. Ayetullah Yezdi, İran'ın ve Ortadoğu coğrafyasının muhtelif bölgelerinde yaşayan Şii mezhebine mensup olan gençlerin, Kum şehrinde bulunan medreselere kazandırılmasının, ilim havzasını kavramını güçlendireceğinin farkındaydı. Bu amaç doğrultusunda, Müçtehit Yezdi'nin Şii dünyası içinde tanınması İran'ın farklı bölgeleri ile Irak'tan talebe ve özellikle de ulemanın, Kum şehrine göç etmesinde etkili bir faktör olmuştur. Tahmini olarak Müçtehit Yezdi'nin geldiği ilk dönemlerde, Kum şehrine 1000 civarında talebe ve ulema yerleşmiştir. Müçtehit Yezdi'nin güvendiği talebelerin de nihai amacını Kum İlmiye Havzası'nı, Şii Dünyasında en etkili ilim merkezi konumuna getirmek olmuştur. Bu süreçte Ayetullah Necefî gibi Şii Dünyası'nın önde gelen âlimleri de Ayetullah Yezdi'nin çağrısı ile Kum şehrine talebe göndermiştir (Sarvari, 2014, s. 68).

Ayetullah Heiri Yezdi, özellikle eğitim alanında reform hareketi ile havzanın öğretim merkezi olarak güçlendirilmesine öncelik vermiştir. Bu dönüşüm, havzaların doğası ile de bağlantılıdır. 12. İmam Mehdi'nin gaybete gittiği dönemi ifade eden Gaybet-i Kübra döneminden sonra, Şii dünyasının dini ve siyasi meseleler karşısında ortaya çıkan problemlerin çözümünde rehberlik yapacak müçtehitlerin yetiştiği kurumlar olarak, stratejik bir öneme sahip olan medreselerin ıslahatı meselesi, XX. Yüzyılın başında Şii İslam Dünyası'nın ana meseleleri arasında yer almıştır. Bu süreçte, medreselerin dönüşümü ve ilmiye havzası kavramının ortaya çıkışında toplumsal talepler ve dönemin siyasi iklimi de etkili olmuştur. Bu dönüşüm sadece yapısal bir değişimi ifade etmemektedir. İdari teşkilat alanındaki değişimin yanında, tebliğ metotlarının geliştirilmesi, öğretim metotlarının geliştirilmesi, müfredata yabancı dil ve insani bilimlerle ilgili derslerin eklenmesi ve zihinsel değişim de havzanın ıslahat hareketlerinde ön planda yer alan unsurlar arasında yer almıştır.

Gerçekleştirilen bu çalışmada, Şii Dünyası ve İran'da dini çalışmalar ile din devlet ilişkileri alanında Kum medreselerinin etkisinin artmasını sağlayan reform sürecinden sorumlu müçtehit olan, Ayetullah Heiri Yazdi'nin etkisi incelenmiştir. Konunun daha sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi amacıyla Ayetullah Heiri Yazdi'nin; idari alanda, mali alanda, imar alanında ve eğitim alanında gerçekleştirdiği reformların her biri alt başlıklar içinde incelenmiştir. Makalenin hazırlanmasında, ağırlıklı olarak Farsça kaynaklardan istifade edilmiştir. Makalenin hazırlanma öncesinde yapılan araştırma neticesinde, ülkemizde bu konu ile bağlantılı bir çalışma olmadığı, İngilizce kaynakların ise son derece sınırlı olduğu tespit edilmiştir.

İdari Alandaki Reformlar

Kum İlmiye Havzası'nın dönüşüm sürecinde Ayetullah Heiri Yazdi'nin idari alanda planladığı reformlar, öncelikli hedefleri arasında yer almıştır. İdari alandaki ıslahatlar da, doğal olarak eğitim kurumları olan medreseleri temel alarak oluşturulmuştur. Ayetullah Kaşani'nin, Ayetullah Burucerci ile gerçekleştirdiği görüşmede merkezi bir idare kurulmasının, dini çalışmalar açısından da elzem olarak görülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Reform politikaları kapsamında, zaman içerisinde köhnemiş olan idari yapının güçlendirilmesinin; havzanın toplumsal meselelerde etkili olmasının yanı sıra, medrese eğitiminin güçlenmesi ve nitelikli talebe yetişmesi açısından da faydalı olacağı düşünülmüştür.¹ Yani İlmiye Havzası'nın oluşturulması sürecinde, güçlü bir kurumsal kimlik oluşturulması hedeflenmiştir. Ayetullah Yazdi, idari reform sürecinde bu alanda deneyimli ve bilgili kişilerden istifade etmiştir. Fakat müçtehit Yazdi de bu süreçte pasif kalmamış, Kum İlmiye Havzası'nın idari teşkilatını oluşturan müdür ve müdür yardımcılarını bizzat kendisi seçmiştir. İdari alanda kabiliyeti olan kişilerin yanında, güvendiği talebeler arasında da idari görevlere getirilenler olmuştur. Talebelerin aylıklarının dağıtılması, medreselerin kontrolü, kütüphanenin güçlendirilmesi ve imtihanların düzenlenmesi; idari mekanizmanın temel görevleri arasında yer almıştır (Sarvari, 2014, s. 66).

Ayetullah Yazdi'nin yanında, Mirza Mehdi gibi müçtehitler de Kum İlmiye Havzası'nın idaresinde kilit isimler olmuştur. Ayetullah Burucerci de, Kum İlmiye Havzası'nın idari yapısının kuvvetlendirilmesi çalışmasında öncü rol oynamıştır. Elbette ki idari reformların nihai amacını, vefat eden müçtehitlerin yerini dolduracak birikime sahip olan din âlimlerini yetiştiren mekanizmayı güçlendirmek olmuştur. Bu doğrultu da Müçtehit Yazdi de talebe seçiminin, İlmiye Havzası idaresi tarafından yapılmasına özen göstermiştir. Eğitimin sağlıklı olması için, Müçtehit Yazdi talebelerin aylıklarının düzenli ödenmesi ve Kum şehrinde yerleşik bir yaşam sürmeleri hususuna çok dikkat etmiştir (Faghih, 1966, s. 251).

Ayetullah Yazdi, İlmiye Havzası'nın modernleşme projesini detaylı bir program dâhilinde yapmıştır. Ayetullah Heiri Yazdi, ilmiye havzasının mali olanakları dâhilinde, salt ideolojik bir bakış açısı yerine akla dayalı bir idari ve eğitim reformu gerçekleştirme hedefi içinde olmuştur. Ayetullah Yazdi, bizzat dönemin en güçlü İran kökenli Ayetullah'ı olan Burucerci başta olmak üzere, müçtehitlerin ekseriyetinin desteğini alması neticesinde elini güçlendirme fırsatı bulmuş ve programını fiiliyata geçirme imkânı elde etmiştir. Ayetullah Yazdi, müçtehitlerin desteği ile Kum İlmiye Havzası'nın da yönetimini almıştır. Ayetullah Yazdi'nin güçlü bir desteğe sahip olmasında, Pehlevi hanedanının İran idaresinde etkili olmasını sağlayan ve İngiltere ile güçlü ilişkilere sahip olan Rıza Han'ın modernleşme politikalarından, müçtehitlerin endişe duyması da etkili olmuştur. Rıza Şah'ın modernleşme politikası temelinde toplumu dönüştürme hedefi karşısında, müçtehitler ilim havzalarını

¹ Sosyolojik bir kavram olarak modernleşme, eskiyi ret edip yeni bir dünya tasavvuru oluşturma hedefi olarak tanımlanabilir. Batılı değerlerin kabul edilmesi olarak ta tanımlanabilecek modernleşme kavramı, bu yönü ile geleneksel değerler ile de zıtlık oluşturmaktadır. Bu yönüyle modernleşme; kurumsal, iktisadi ve toplumsal açıdan Batılılaşmayı ifade etmektedir. Sekülerizm, şehir kültürü ve sanayileşme ise modernleşmenin anahtar kavramları gibi algılanabilir. Modernleşme kavramı, getirdiği yeniden yapılanma süreci ise Ortadoğu coğrafyası için hem kaçınılmaz tarihsel bir dönemci oluşturmuş hem de önemli tartışmalara yol açmıştır.

Modernleşme kavramı, geleneksel bir yapının kurumsal temsilcisi olan ilim havzalarının da dönüşüm sürecinde etkili olmuştur. İlim havzalarının eğitim anlayışının ve yapısal dönüşümünde de modernleşmenin etkileri olmuştur (Forati, 2014, s. 54).

toplumun inanç ve kimliğini koruyan yapılar olarak görmüştür.² Ayetullah Yazdi de kendisini, Kum İlmiye Havzası'nın ve talebelerinin çıkarlarının koruyucusu olarak nitelendirmiştir (Şirhani, 2003, s. 216).

Ayetullah Yazdi konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

“Kum İlmiye Havzası henüz güçlü bir yapıya sahip değildir. Bizim çabamız, bu İlim Havzası'nı, Şii Dünyası içinde layık olduğu noktaya getirmek olmalıdır. Kum şehri her şeyden önce, İmam Rıza'nın kız kardeşi Fatma Masume'nin evidir. Bu yönüyle Kum şehri, tarihimiz ve inancımız açısından da mukaddes bir şehirdir. Büyük bir sabır içinde Kum İlmiye Havzası'nı yeniden inşa etmek bizim için dini bir vazifedir.” (Faghih, 1966, s. 254)

Ayetullah Yazdi, Şah idaresinin baskı politikalarını oldukça ciddiye almış ve kısa süre zarfında önlemler almaya çalışmıştır. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle talebelerin seçimi için gerçekleştirilen imtihanı tekeline almak suretiyle, Rıza Şah'ın müdahalesini önlemeye hedeflemiştir. Ayetullah Yazdi 1921 tarihinde, Şah'a şu mektubu yazmıştır:

“Sizin devletimizi güçlendireceğinize ve yüksek mertebelere ulaştıracağınıza ve İslami kimliğimizi unutmayacağınıza inancımız tam. Bu kimliğimizin güçlü tutulması için din âlimlerine ve dini eğitimi alan talebelere devletimizin ihtiyacının olduğunun da bilincindeyiz. Talebelerin dini ve ahlaki olgunluğa ulaşması ancak bir program dâhilinde gerçekleşebilir. Talebelerin seçiminin Eğitim Bakanlığı yerine biz mücahitlere bırakılması daha yerinde bir karar olacaktır. Talebelerin terbiyesinin bizler tarafından verilmesi, ülkemizin milli kimliği olan İslami değerlerin korunması açısından da fayda sağlayacak, bu yönüyle siz değerli şahsınızın işlerinize de yardımcı olacaktır.” (Abazri, 2011, s. 384)

Ayetullah Yazdi, bu stratejisi ile Kum İlmiye Havzası üzerindeki merkezi idarenin olası etkisini kırmayı hedeflemiştir (Abazri, 2011, s. 385).

Ayetullah Burucerdî gibi müçtehitler de Ayetullah Yazdi'den, merkezi idare ile çatışmama konusunda hassas olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Müçtehitlerin bu dönemdeki öncelikli hedefi, siyasetten olabildiğince uzak durmak ve merkezi idarenin tepkisini çekmemek olmuştur. Ayetullah Yazdi de, bu dönemde siyasi işlerden olabildiğince uzak durma stratejisini benimsemiş ve havzanın idari alandaki reformuna odaklanmıştır. Ayetullah Horasani gibi müçtehitler de verdikleri vaazlarda, talebeleri eğitimlerine ve dini hizmete odaklanılması gerektiğini ifade etmiştir (Abazri, 2011, s. 386).

Şeyh Heiri'nin bu hedef doğrultusunda öncelikli stratejileri arasında, talebelerin imtihanla seçilmesi meselesi gelmiştir. Merkezi bir anlayış ile modernleşme politikasını benimsemiş olan Rıza Han idaresi, talebelerin seçimi konusunda da söz sahibi olmak istemiştir. Rıza Han bu politikası ile din adamları ve medreseler üzerinde nüfuz sahibi olmayı hedeflemiştir. Ayrıca Şah, hükümete bağlı olan memurlar vasıtasıyla da, toplumla güçlü ilişkilere sahip olan ulema ve medreselerin, merkezi hükümet karşısında hareket alanlarını da kısıtlama hedefini de gütmüştür. Özellikle Dâhiliye Nazırlığı vasıtası ile Pehlevi idaresi, ilim havzalarını idaresi altına almayı hedeflemiştir. Rıza Han idaresi temel olarak Kum, İsfahan, Tahran ve Tebriz gibi şehirlerde bulunan medreseleri iki ana amaç doğrultusunda etki alanında bulundurmaya çalışmıştır: a) Ulema, İran halkı ile ekonomi, hukuk, eğitim ve dini alanlar vasıtasıyla güçlü ilişkilere sahipti. O dönem dâhilinde muhafazakâr bir yapıya sahip olan İran halkı üzerinde güçlü bir nüfuza sahip olan ulema sınıfı, Pehlevi idaresi için potansiyel bir muhalefeti temsil etmekteydi. b) Rıza Şah idaresindeki Pehlevi idaresi idari ve sosyal yaşamda modernleşme politikasını ön planda çıkartırken geleneksel değerlerin temsilcisi olan ulema sınıfı ise modernleşmeyi, dine ve İran halkının geleneklerine karşı bir hareket olarak tanımlamıştır. Ulemanın bu fikri yapısı, Rıza Han'ın devleti ve toplumu çağdaştırma siyaseti ile taban tabana zıtlık oluşturmuştur (Semiye, 2016, s. 74).

² Ayetullah Yazdi, Rıza Şah'ın İlmiye havzalarının potansiyelinden çekindiğinin ve havzaların günlük siyasete girmesini engellemeye çalıştığının farkındaydı. Ayetullah Yazdi, Rıza Şah'ın toplumu dönüştürme politikası çerçevesinde, Kum İlmiye Havzası'nı da kısıtlamaya çalışacağını öngörmüştür (Sarvari, 2014, s. 73).

İlmiye Havzasını da kontrol altına almayı hedefleyen Pehlevi idaresi, bu havza ile bağlantılı olarak şu görüşü savunmaktaydı:” Bizler devletin kudret sahibi olmasını ve layık olduğu üst mertebeye gelmesini hedefliyoruz. Şah'ta İslam dinine inanmaktadır ve dini eğitim alan talebelerin de görüşlerine önem vermektedir. Ayrıca halkın İslam'ı unutmaması açısından da talebelere büyük görev düşmektedir. Medreselerin müfredatının belirlenmesinde direkt müdahaleyi gerekli görmüyoruz, fakat talebelerin seçiminde ve medreselerin idaresinde Eğitim Bakanlığı'nın söz sahibi olmasının ülkemizin gelişmesi için de faydalı olacağını düşünüyoruz. Böylece talebelerin eğitiminin de devlet desteği ile devam etmesinin yolu açılacaktır.” Rıza Han ulumanın ve medreselerin, İran toplumu içindeki etkisinin tamamen ortadan kaldıramayacağını farkındaydı. Fakat İran Şahı, tatil ilan etme gibi bahanelerle, medreselerin ve din adamlarının toplumsal etkisini kırmayı hedeflemiştir. Buna karşı, Ayetullah Maraşi Necefi gibi Ayetullahlar ise talebe eğitimine devam etmiştir. Pehlevi idaresinin eylem ve söylemleri, Kum ilmiye havzası müçtehitleri tarafından, din adamlarının işlerine müdahale olarak algılanmıştır (Tokili, 2015, s. 126).

Zira medreselerin kontrol altına alınması, müçtehitlerin etkisinin artmasını ve birlikte hareket etmelerinin de sınırlandırılması anlamına gelmekteydi. Hatta Pehlevi hükümeti, Kum şehrinin en kadim eğitim kurumu olan Feyziye Medresesi'ne, Maarif Bakanlığı'na mensup bir kişiyi de temsilci olarak atamıştır (Sarvari, 2014, s. 174).

Şeyh Hairi Yezdi, Pehlevi idaresinin Kum medreselerini kontrol altına alma politikası karşısında, talebelerin Kum idaresi tarafından gerçekleştirilecek bir imtihan ile seçilmesine özel bir önem vermiştir. Merkezi idarenin kurulması, talebelerin seçiminde ana kıstas olan imtihanların da gerçekleşmesinin önünü açmıştır. Talebelerin bizzat Kum müçtehitleri tarafından seçilmesi, Pehlevi idaresinin kontrol mekanizmasının kırılmasında en az mali özgürlükler kadar, önemli bir tedbir olarak görülmüştür. Ayrıca, Kum müçtehitlerine göre talebelerin seçimi dâhili bir mesele idi ve talebelerin seçiminde bu alanda bilgi sahibi olan âlimlerin yetkin olmasının faydalı olacağını düşünmekteydi. Şeyh Hairi Yezdi, talebelerin seçiminde sözlü imtihanın da eğitim kalitesinin artırılması açısından önemli olduğunu savunmuştur. Zira talebe seçiminde şifahi (sözlü) yöntemin kullanılması, âlimlerin içtihadı dayalı öğretim yöntemi ile de uyuşmaktaydı (Abazri, 2011, s. 394).

Mali Alandaki Reformlar

Kum medreselerinin ıslahatı kapsamında, mali alanda yaşanan sorunların çözümü de öncelikli hedefler arasında yer almıştır. Şehit Mutahhari, mali alanda yaşanan sıkıntıların hem müçtehitlerin ve talebelerin günlük yaşantısını hem de havzanın dini faaliyetlerini olumsuz yönde etkilediğini ifade etmiştir. Talebelerin almış olduğu aylıkların hayatlarını idame ettirmesi hususunda yetersiz olması, havzanın mali probleminin tipik bir örneğini oluşturmaktaydı. Bu kapsamda müçtehitlerin ve talebelerin faydalanabileceği ortak bir bütçe oluşturulması, Ayetullah Yezdi'nin, mali alandaki reformların adeta nüvesini oluşturmuştur. Ayrıca havzanın gelir ve giderlerinin daha sağlıklı bir şekilde saptanabilmesi için profesyonel bir yaklaşım içerisinde bir gider tablosu oluşturulması da, bu alandaki reform hareketi içinde önemli bir yere sahip olmuştur. Dolayısıyla mali işlerin merkezileşmesi, bu alanda karşılaşılan zorlukların aşılması için önemli bir aşama olarak görülmüştür. Oluşturulacak merkezi bütçe ile müçtehitlerin ve talebelerin aylık ihtiyaçlarının daha rahat bir şekilde karşılanması ile havzanın altyapı sorunlarının çözümü ve eğitim ihtiyaçlarının somut bir program dâhilinde karşılanması hedeflenmiştir (Abazri, 2011 s. 397).

Müçtehit Heiri Yezdi'nin öncelikli hedefleri arasında talebelerin aylıklarının düzenli bir şekilde ödenmesi gerektiği görüşü oluşmuştur. Müçtehit Heiri'nin gelişi ile birlikte bağışların artış göstermesi, talebelerin yaşamış olduğu maddi zorlukların aşılmasında kilit rol oynamıştır. Müçtehit Yezdi sadece talebelere aylık (şehriye) ödenmesi konusunda faaliyette bulunmamış; ayrıca bedava sağlık hizmeti gibi hizmetler almalarını da sağlamıştır. Müçtehit Yezdi, talebelerin sadece maddi açıdan değil; aynı zamanda akıl ve beden sağlığı açısından da güçlü olmasına hassasiyet göstermiştir. Bu bağlamda Hairi Yezdi, sağlık harcamalarına da bütçe ayırmıştır (Sarvari, 2014, s. 161).

Müçtehit Yezdi, talebelerin çarşı ihtiyaçlarının karşılanması hususunda da tedbir almıştır. Bu kapsamda, eğer bir talebe çarşından gidermesi gereken bir ihtiyacı için yeterli paraya sahip değilse; o talebenin parasının Kum İlmiye Havzası Müdürlüğü tarafından ödeneceği deklare etmiştir. Talebelerin

maddi ihtiyaçlarının karşılanmasında tüccarlardan elde edilen bağışların yanında; zekât, humus³ ve vakıflardan gelen gelirler de önemli paya sahip olmuştur. İlmiye Havzası Müdürlüğü ayrıca, talebelere yapılan yardımların bir kısmının evlenmesine de maddi açıdan yardımcı olmuştur. Talebelere yapılan yardım, müçtehit Hairi için son derece önemlidir.⁴ Müçtehit Hairi bu yolla, İran'ın farklı bölgelerinden de gençlerin medrese eğitimi almasını ve ilim havzasının kuvvetlenmesini sağlamıştır.

Tahranlı tüccarlar, Ayetullah Yazdi'ye 1000 tümen tutarında maddi yardım yapma sözü vermiştir. Bu süreçte, Kum uleması da konu ile yakından ilgilenmiştir. Örnek olarak dönemin Kum Cuma âlimi Tahran'a giderek, Tahran esnafı ile birebir görüşme gerçekleştirmiş ve esnafın mali desteğinin artması hususunda destek aramıştır. Müçtehit Hairi ve İsfehani de şahsi çabalarıyla, Kum İlmiye Havzası'nın mali yapısının güçlendirilmesi için, şahsi çaba da göstermişlerdir. Bu müçtehitler başta olmak üzere Kum uleması, Necef gibi şehirler de bulunan müçtehitler ile de bağlantıya geçmiştir (Seyyid, 2002, s. 150).

Rıza Han, doğrudan veya dolaylı engellemeleriyle, Kum İlmiye Havzası'nın mali açıdan güçlenmesinin önüne geçmeye çalışmıştır. Ayrıca, ulemanın iletişim olanaklarını kısıtlamak için Kum'a giden yolların bakımını ihmal etme gibi, çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Vakıflar üzerinde merkezi yönetimin etkisini artırma ve seküler hukuku güçlendirme çabası ile ulemanın hukuk alanından elde ettiği geliri kesmeyi hedeflemesi, Rıza Han'ın doğrudan müdahalesinin tipik örneğini oluşturmuştur.⁵ Rıza Han'ın müdahaleleri, müçtehit Yazdi'nin zaman zaman talebelerine aylık ödeme konusunda sıkıntı yaşamasına neden olmuştur.

Merkezi idarenin engellemelerine karşı müçtehit Yazdi'nin çabaları ve ulema içinde etkili konumu ile mali meseleler çözülmeye çalışılmıştır.

Müçtehit Yazdi, karşılaştığı mali sorunları ve engellemeleri çözmek amacıyla, İlmiye Havzasında bir müdüriyet kurmaya karar vermiştir. Mali işlerden sorumlu olacak bir idarecinin başında yer aldığı bu kurum da, şahsına olan güven nedeniyle Müçtehit Yazdi'ye bağlanmıştır. Bu süreçte Müçtehit Yazdi, özellikle esnaktan aldığı bağışlarla, İlmiye Havzası için bir rezerv oluşturmayı başardı. Bu dönemde Kum İlmiye Havzası'na yardımda bulunan sadece Tahran esnafı olmamıştır. Necef esnafı içinde de bin tümeden on bin tümene kadar, Kum İlmiye Havzası'na yardımda bulunanlar olmuştur. (Arun, 2007, s. 148).

Elde edilen maddi yardımlar ile medreselerin ve talebelerin ihtiyaçlarının, merkezi idareden bağımsız bir şekilde karşılanması hedeflenmiştir. İdari ve mali alanlarda güçlenen Kum İlmiye Havzası'nın müçtehitleri, talebelerin eğitim imkânlarını geliştirmesinden sonra ikinci hedef olarak, burada eğitim alan talebelerin muhtelif bölgelerde İlmiye Havzası'nın yaklaşımlarını yaymalarını hedeflemiştir. Bu hedef aslında, Kum İlmiye Havzası'nın nihai amacını da oluşturmaktaydı. Talebeler sadece dini öğrenen ve uygulayan kişiler olarak değil, öğrendikleri dini bilgileri İran'ın farklı bölgelerine medreseler ve camiler aracılığıyla tebliğ eden ve uygulanmasında aracılık eden kişiler olarak değerlendirilmiştir. Özellikle modern kavramların Meşrutiyet Devrimi ile birlikte İran coğrafyasına girmeye başlaması ve Batılıların ticari, misyonerlik faaliyetleri ile Batı tarzında eğitim veren okulların açılması; Kum İlmiye Havzası müçtehitlerinin geleneksel değerleri koruma misyonunu öncelikli hedef olarak belirlemesinde etkili olmuştur. Dolayısıyla Kum İlmiye Havzası, Batı'nın siyasi kavramları karşısında, kendi toplumsal anlayışını yerleştirme stratejisinde talebeler önemli bir unsur olarak görülmüştür. Özellikle, fıkıh ve ahlak anlayışının ön plana çıkartılması, Kum İlmiye Havzası'nın bu stratejisinden bağımsız olmamıştır.

³ Zekât ve humus vergilerinin, ulema tarafından toplanması Merciiiler için çok büyük ekonomik bağımsızlık anlamına gelmekteydi. Merciiiler topladıkları gelirin, bir kısmını eğitim faaliyetlerine de ayırmaktaydılar ki bu durum onların talebeler ile güçlü bir bağ kurmalarını da sağlamaktaydı (Amirhossaini, 2002, s. 123).

⁴ Talebelerin hepsini tek bir grup içinde değerlendirmek mümkün değildi. Talebeler arasında bir grup esnaf ve zengin ailelere mensup olup, bu grupta yer alan talebelerin verilen aylığa ihtiyaçları olmuyordu. İkinci grubu oluşturan talebelerin ise yaşamlarını idame ettirmek için, müçtehitlerin vermiş olduğu aylığa ihtiyacı bulunmaktaydı (Sarvari, 2014, s. 161).

⁵ Vakıflar da ulemanın kontrolü altındaydı ve ulemanın önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktaydı. Vakıf sahipliği başlı başına, ulemaya arazi sahipliği konusunda da belli bir güç sağlamaktaydı. Vakıflara yapılan maddi yardımlar ve vakıfların elinde bulundurduğu araziler, din âlimleri için önemli bir ekonomik güvence konumundaydı. Örnek olarak, ulemanın en önemli gelir kaynağı olan Meşhed'deki İmam Rıza türbesi ile Kum'daki Hz. Fatma türbesi ulema için çok güçlü bir gelir kaynağını oluşturmuştur (Fahfoory, 1978, s. 24).

İmar Alanındaki Reformlar

Kum şehrinin imar açısından güçlenmesi, Safeviler dönemine kadar gitmektedir. Özellikle, Şah Tahmasb bu şehirde bulunan medreselerin güçlendirilmesine büyük önem vermiştir. Kaçar Devleti döneminde de, özellikle de Feth Ali Şah ve Nasıruddin Şah dönemlerinde, yeni medrese binaları eklenmek suretiyle şehrin imar yapısı güçlendirilmiştir. Müçtehit Yazdi de, medreselerin onarımı ve eski medrese binalarının yanında yeni medrese binalarının yapımına büyük önem vermiştir. Ayrıca Ayetullah Yazdi, medreselerin güçlendirilmesinin yanında, uzun süredir ihmal edilmiş olan altyapı çalışmalarına da büyük önem vermiştir.

Müçtehit Yazdi öncelikle, Kum şehrinin en eski medresesi olan ve adeta bir sembol konumunda bulunan Feyziye Medresesi'nin restorasyonu ile ilgilenmiştir. Müçtehit Yazdi'ye göre; İran Şiilik tarihinde de özel bir yere sahip olan Feyziye Medresesi'nin güçlendirilmesi, Kum İlmiye Havzası'nın etkisinin artması bakımından da oldukça önemliydi. Bu medreseye eklenen misafirhaneler ile dışarıdan gelen müçtehitlerin uzun süre kalmasının yolu açılmıştır. Medresenin tarihi binası da restore edilmiş ve alanı genişletilmiştir. Bununla birlikte, medresenin bulunduğu alana yeni bina da eklenmiştir. Ayrıca, bu medreseye büyük bir kütüphane de eklenmek suretiyle, talebelerin daha sağlıklı bir şekilde yetişmesi hedeflenmiştir. Feyziye medresesinin restore edilmesinde özellikle, Müçtehit İsfehani ve Tahran esnafının da katkıları büyük olmuştur (Arun, 2008, s. 152).

Benzer şekilde ilk başta hastahane olarak imar edilmiş ve Feth Ali Şah döneminde medreseye çevrilmiş olan Darüşşifa medresesi de restore edilmiştir. Özellikle, hücre sayısının artırılması suretiyle bu medrese de, daha fazla talebeye hizmet eder hale getirilmiştir.⁶

Müçtehit Yazdi şehrin hastahane sorununu çözmeye de odaklanmıştı. Yazdi'nin buradaki amacını, ulema ve talebelerin sağlık sorunlarının en kısa çözmek oluşturmuştur. Şeyh Yazdi döneminde, Kum şehrine Sehimiyeh ve Fatimi isimli iki tane hastane açılmıştır (Arun, 2008, s. 153).

Eğitim Alanındaki Reformlar

Havzanın dönüşümünü sadece yapısal anlamda düşünmek yeterli olmayacaktır. Dini eğitim meselesi de, havzanın eğitim anlayışının iyileştirilmesi hususunda önemli meseleler arasında yer almıştır. Zira ulema, havzanın çekirdek kadrosunu oluşturmaktadır. Bu sınıf; Kur'an'ın öğretilerini topluma aktarma, gayri Müslüman nüfusu İslam'a davet etme, İslami değerlerin korunması, mescitlerde görev alma ve cemaati vaaz yoluyla bilgilendirme, medreselerde eğitim faaliyetlerini sürdürme, talebelerin din yetkilisi olarak yetişmelerini sağlama ve dini eserlerin yazımı ile yorumlanmasından sorumlu olmuştur (Şirhani, 2003, s. 117).

Bu dönemde, dini eğitim meselesinin temel konusunu fıkıh öğretimi oluşturmuştur. Hukuki alanı kapsaması açısından önemli olan fıkıh alanında gerçekleştirilecek ilmi çalışmalar ve talebelerin bu alanda yetkin olarak yetiştirilmesi, Ayetullah Heiri Yazdi'nin öncelikli hedefleri arasında yer almıştır.⁷ Müçtehit Heiri'ye yakın ulema arasında yer alan Ayetullah İraki de, Kum medresesi

⁶ Bu süreçte, Kum ilim havzasını diğer şehirlerde bulunan medreselerden ayırtıran en önemli unsur ise mahalli olmaktan çıkıp, artan öğrenci ve müçtehit sayısı ile güçlü bir şebeke ağı oluşturabilmek olmuştur. Ayrıca, Kum İlmiye Havzası dâhilindeki medreselerde eğitim görmüş talebeler, günlük siyasi tartışmaların içinde olmaktan imtina etmiş, öğretilerini topluma yayma hedefi gütmüştür. Kum İlmiye Havzası'nın güçlenmesi farklı bölgelerde yeni medreselerin de kurulmasına da zemin hazırlamıştır. Örnek olarak Şeyh Hairi'nin de desteğiyle, Şeyh Ali Asgar Salih Kirman şehrinde 1933 tarihinde yeni bir medrese kurmuş ve talebe sayısının artmasına katkıda bulunmuştur (Sarvari, 2014, s. 169).

⁷ Allame Muzaffer, havzaların konusunda mesai harcamış müçtehitler arasında dikkat çekmiştir. Zira bu âlim, "Müntedi elNeşir" isimli eserinde havzaların ıslahı meselesine ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir. Müçtehit Muzaffer, havzaların ıslahatı meselesinde özellikle ders kitapları üzerinde durmuştur. Dini eserlerin gözden geçirilmesi ve din âlimlerinin eserleri arasında dönemin ihtiyaçlarına cevap vermeyen, dini kaynakların ayıklanması gerektiği görüşünü öne sürmüştür. Ayrıca öğretim metotlarının güncellenmesi ve yeni öğretim usullerinin geliştirilmesi gerektiğini de ifade etmiştir. Burada ezbere değil, öğrencinin daha aktif olacağı bir metotun geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Dönemin müçtehitlerinden olan Seyyid Eb'ul-Hasan İsfehani ise 1936 tarihinde, kurduğu medresede usul fikhî gibi geleneksel derslerin yanında, felsefe dersine de ayrı bir önem vermiştir. Necef'in önde gelen müçtehitlerinden olan Kazimi ise, havzaların güçlendirilmesinde, farklı şehirlerde yaşayan müçtehitler arasındaki ilişkilerin kuvvetlendirilmesinin önemli olduğunu vurgulamıştır. Müçtehit

âlimlerinin fıkıh çalışmalarının güçlendirilmesine büyük önem verdiğini ve bu yolla Kum İlmiye Havzası'nın, Şii Dünyası içinde etkisini arttırmayı amaçladıklarını ifade etmiştir. Bu kapsamda Ayetullah Yezdi de, fıkıh alanında güçlenecek Kum İlmiye Havzası'nın vereceği fetvalar ile toplumsal ve siyasi yaşamda da etkinliğinin artacağını bilincindeydi. Ayrıca Kum medreselerinde yetişecek talebelerin fıkıh alanında icazet alacak yetkinliğe kavuşmaları, bu şehirdeki medreselerin İran dışı coğrafyada da çekim alanının artacağını hesap etmekteydiler (Semiye, 2016, s. 81). Ayetullah Yezdi fıkıh eğitiminin güçlendirilmesinin önemini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Fıkıh âlimlerinin bugüne kadar gerçekleştirmiş olduğu çalışmalarına ve bu alanda çalışma yapan âlimlere bütün İran halkının ihtiyacı vardır. Kur'an ayetlerinin akla dayalı olarak yorumlayan âlimlerin, toplum tarafından taklit edilmesi ve halkın dini konularda bilgilendirilmesi gereklidir. Rehber olmadan, tek bir şahsın dini anlaması ve yorumlayabilmesi mümkün değildir. Buna ömrü de yetmeyebilir. Bu yüzden meselelerin din âlimleri tarafından tahkik edilmesi şarttır. Halkın din alanında uzmanlaşmış âlimlerin yorumuna ihtiyacı vardır. Fıkıh alanında icazet almış âlimlerin varlığı, halkın kurtuluşa ermesi ve kötülüklerden sakınması için elzendir. Aynı zamanda toplumsal meselelerin çözümünde de dinden sapılmaması açısından, fıkıh âlimlerinin varlığı son derece önemlidir.” (Şirhani, 2003, s. 141)

Ayetullah Heiri, iktisadi ve siyasi koşullar çerçevesinde fıkıh âlimlerinin yeni çalışmalarına ihtiyaç duyulduğunu ve İran halkının da değerlerini kaybetmeden, Dünya genelinde gerçekleşen değişime hazırlıklı olmasında fıkıh usulü alanında uzmanlaşmış âlimlere şiddetle ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir. Bu doğrultuda Ayetullah Yezdi eski dönemlerde olduğu gibi, bu dönem dâhilinde de İran halkının ve Şii Dünyası'nın, yeni gelişmeler karşısında içtihat verebilecek yeni fıkıh çalışmalarına ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir (Sarvari, 2014, s. 163).

Günümüz şartlarında sadece dini ilimlerin güçlendirilmesinin yeterli olmadığını farkında olan Ayetullah Heiri Yezdi, felsefe, matematik, yabancı dil ve tabiat bilgisi gibi alanlarda da eğitim verilmesi gerektiğini savunmuştur. Ayetullah Heiri Yezdi'nin teşviki ile Ayetullah Refii Kazvini, Allame Tabatabai ve Ayetullah Şah Abadi gibi âlimler felsefe ve irfan alanında ders vermiştir. Kum medreselerinde felsefi eğitimin güçlenmesi, sosyal meselelerin de yorumlanmasında talebelere yeni ufuklar açmış ve Kum İlmiye Havzası'nın, XX. yüzyıl İran siyasi tarihinde etkili bir kurum olmasını sağlamıştır. Geleneksel medrese öğretimini ifade eden dini bilimlerin yanında, tabii bilimlere de önem verilmesi, ⁸Ayetullah Heiri Yezdi'nin, talebelerin evrensel bir anlayış zemininde eğitim görmesi hedefi ile birebir örtüşmekteydi (Daneşyar, 2012, s. 82).

Kum medreselerinde eğitim, İslam tarihinin ilk dönemlerine kadar uzanan büyük bir bilgi birikimine sahipti; fakat metodolojik olarak sistematik bir yapıya sahip değildi. Ayetullah Yezdi, Kum medreselerinde verilen eğitimi sistematik hale getirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca Ayetullah Yezdi, Kum şehrinin Şii Dünyasında tekrar etkili bir konuma gelmesini hedeflemiştir. Seyyid Mehdi Keşfi gibi müçtehitlerin de yardımıyla, modern bilimlerin de yer aldığı eğitim anlayışı çerçevesinde kurgulanacak yeni eğitim sistemi, Kum medreselerinin gündemine girmiştir (Şirhani, 2003, s. 140).

Ayetullah Heiri Yezdi ayrıca, medrese eğitiminde ahlak meselesine de ayrı önem vermiştir. Zira bu müçtehitte göre, ahlaki temelden yoksun bir medrese eğitiminden geçen talebelerin topluma

Kazımı iktisadi, toplumsal ve siyasi dayanışmanın hem havzaların durumu güçlendireceğini hem de İslam'ın toplum içinde güçlenmesinin önünü açacağını savunmuştur (Abazri, 2011, s. 387).

⁸ Ayetullah Heiri Yezdi'nin yeni eğitim metoduna yönelik eleştiriler de ortaya çıkmıştı. Alleme Asgari'nin, yeni eğitim anlayışına yönelik eleştirisi bu durumun tipik bir örneğini oluşturmuştur. Müçtehit Asgari, Kur'an tefsir gibi medrese eğitiminin temel konularının reform sürecinde ikini plana atıldığı Bu müçtehit, tefsir dersinin ihmal edilmesinin, Kum İlmiye Havzası'nın güçlenmesi ve Şii dünyası içinde etki sahibi olmasının önünde ciddi bir engel teşkil edeceğini düşünmekteydi. Aslında bu eleştiriler daha çok geleneksel eğitim anlayışının gözden geçirilmesine yönelik eleştiriler olarak ta okunabilir. Örneğin tefsir meselesi, fıkıh araştırmalarını yanında ikinci planda kalmıştı fakat medreselerde bu alanda da eğitime devam ettirilmişti. Zira Ayetullah Heiri Yezdi döneminde, tefsir eğitimi de Şeyh Bakır Maliki gibi müçtehitler vasıtasıyla devam ettirilmiştir (Sarvari, 2014, s. 179).

rehberlik yapması da mümkün değildi.⁹ Malki Tebrizi gibi müçtehitlerin çabalarıyla ahlak eğitimi, Kum medreselerinde daha sistematik hale getirilmeye çalışılmış ve bu alanda da bu şehirde bulunan medreselerin, Şii Dünyasında örnek olmasının yolu açılmıştır. Sadece Mirza Cevat Aga'nın verdiği ahlak dersine katılan talebe sayısının 400'ten 1000'e kadar yükseldiği rivayet edilmektedir. Yine bu dönemde, Ali Agayi Şirazi de, Feyziye medresesinde geniş katımlı ahlak dersleri vermiştir. Bu dönemde ahlak dersleri de, sistematik bir çerçevede medrese eğitiminin önemli bir parçası olmuştur (Sarvari, 2014, s. 179). Ayrıca medreselerin eğitim ve ilmi çalışmalarının güçlendirilmesi çabalarının temelinde, Rıza Han'ın modernleşme politikası çerçevesinde, geleneksel düşüncenin taşıyıcısı olan medreselerin ve ulemanın konumunu güçlü tutma hedefi de önemli bir paya sahip olmuştur (Daneşyar, 2012, s. 83).

Sonuç

Meşrutiyet dönemi (1906-1911) ile birlikte ulemanın, bu süreci desteklemesi ve mecliste aktif bir şekilde yer alması, medreselerin de kurumsal yapılarının ve dini eğitimin güncellenmesi meselesini de gündeme getirmiştir. Bu süreçte; demokrasi, liberalizm ve hukukun üstünlüğü gibi Batı kökenli yeni kavramların İran siyasi hayatına girmesi de ulemanın yeni döneme göre pozisyon almasını gerekli hale getirmiştir. Ulema sınıfı bu dönemde, Batı'nın siyasi ve kültüre hegemonyası karşısında geleneksel değerlerin korunması gerektiği fikri ile hareket etmiştir. Bu amaç doğrultusunda ulema sınıfı, din adamlarının Batı'nın kültürel hegemonyası karşısında toplumsal meselelerde daha aktif bir rol alması ve halkın değerlerini koruması gerektiği fikrini savunmuştur. İran halkı ile dini, ekonomik ve eğitim gibi alanlarda güçlü bir ilişkiye sahip olan ulema sınıfı, bu amacı gerçekleştirmek ve yeni dönemin şartları kapsamında rehberlik görevini sürdürmek amacıyla medreselerin daha güçlü bir konumda olması gerektiği kanaatini taşımıştır. Medreselerin idari ve eğitim alanlarında güçlendirilmesi fikriyatı ön plana çıkmasının temel sebebinin oluşturan bu düşüncenin beraberinde getirdiği kavram ise ilim havzası kavramı olmuştur.

Medreselerin ıslahı meselesinin somutlaşması ise, İran tarihinde ilk defa Necef'in önde gelen müçtehitlerinden olan Ayetullah Heiri Yazdi'nin 1921 tarihinde, Ayetullah Burucerdî'nin davetinin de etkisiyle, Şii Dünyasının kutsal şehirleri arasında yer alan Kum şehrine gelmesi ile olmuştur. Ayetullah Heiri Yazdi'nin, Kum şehrinde bulunan müçtehitlerin de destekleri ile bu şehri bir ilim havzasına dönüştürmek amacıyla kapsamlı bir plan hazırlamıştır.

Ayetullah Heiri Yazdi, medreseleri müfredatı hususunda tarihsel süreç içerisinde şekillenmiş olan geleneksel eğitimi kökten değiştirme anlayışı içinde olmamıştır. Fakat medrese talebelerinin günümüz şartlarında daha sağlıklı bir şekilde yetişebilmesi amacıyla, müfredata matematik, tabii bilimler ve yabancı dil gibi derslerin eklenmesi konusunda çaba sarf etmiştir. Ayetullah Heiri Yazdi, İslam hukuku olan fıkıh eğitiminin güçlendirilmesine özel bir önem göstermiştir. Zira bu Ayetullah'a göre, talebelerin fikhî sağlıklı bir şekilde yorumlayacak şekilde yetişmeleri, toplumsal sorunların çözümünde dinin katkısının daha güçlü bir şekilde olmasını sağlayacaktır. Ayetullah Heiri Yazdi'ye göre fıkıh eğitiminin güçlü olması, geleceğin müçtehitlerinin toplumsal rehberliğinin de daha nitelikli bir şekilde sürdürmesini sağlayacaktır. Ayetullah Heiri Yazdi'nin çabaları ve reformları neticesinde, İran'ın muhtelif şehirlerinden ve Necef'ten müçtehitler, Kum medreselerine ders vermek amacıyla gelmişlerdir. Doğal olarak, Kum'a gelen müçtehitler, bu şehirde bulunan medreselerin eğitim ve dini çalışmalar alanlarında daha güçlü bir konuma gelmelerini sağlamıştır.

Şeyh Hairî Yazdi'nin Kum İlmiye Havzası'nı güçlendirmesi, sadece eğitim faaliyetlerinin güçlenmesi ve daha fazla talebe yetişmesi ile açıklanamaz. Ayetullah Heiri Yazdi, Kum ilim havzasının İran toplumsal yaşamında daha etkili olabilmesi için idari ve mali reformların da yapılması gerektiği fikrini savunmuştur. Ayetullah Heiri Yazdi, öncelikle merkezi bir idare teşkilatı kurmak

⁹ Ayetullah Heiri Yazdi gerçekleştirdiği reformlar ile Kum İlmiye Havzası'nı, öğrenciler ve ulema açısından bir çekim merkezi haline getirmiştir. Böylece, bu reformlar vasıtası ile Ayetullah Burucerdî'nin Kum İlmiye Havzası'nın idari, mali ve öğrenim kurumlarını daha fazla güçlendirmesinin ve ülke içinde daha etkili bir ağa sahip olmasının da önünü açmıştır. Zira ülke içinde Kum İlmiye Havzası'nın kurmuş olduğu güçlü ağ, 1979 tarihinde gerçekleşmiş olan İran İslam Devrimi'nin de başarıya ulaşmasında etkili bir faktör olmuştur. Zira 1921 tarihinde havzanın kurumsallaşma sürecine girmesi, Kum şehrinin Şii Dünyası içinde de bir çekim merkezi konumuna gelmesini sağlamıştır (Arun, 2008, s. 146).

suretiyle, medreselerin ve vakıfların bir müdüriyet tarafından idare edilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Bu kapsamda, günümüzde de varlığını sürdüren, Kum İlmiye Havzası Müdüriyeti isimli müdüriyeti kurmuştur. Bu idari mekanizma ile sorunların daha hızlı bir şekilde çözülmesinin de yolu açılmıştır. Şeyh Hairi Yazdi, Kum İlmiye Havzası'nın teşekkül sürecinde, İran'ın kültürel, fikri ve ahlaki açıdan da değerlerini koruması hedefini de gözetmiştir. Özellikle, Rıza Şah'ın modernleşme politikası karşısında, dini değerlerin ve ulema sınıfının İran toplumu içindeki güçlü konumunun devam etmesi için Kum İlmiye Havzası merkez olarak kabul edilmiştir. Bir diğer ifade ile ulema ve talebeler, Rıza Şah döneminde de İran coğrafyasının geleneksel ve dini değerlerinin korunmasında önemli bir araç olarak kabul edilmişlerdir. Kum müçtehitleri, Ayetullah Heiri Yazdi döneminde kurumsallaşmaya daha fazla önem vermişler, merkezi idare ile olabildiğince karşı karşıya gelmekten kaçınmıştır. Fakat Ayetullah Heiri Yazdi'nin, reformları temelinde daha güçlü bir konuma gelen Kum ilim Havzası ilerleyen dönemlerde, günlük siyaset içinde de daha etkili bir aktör olmuştur.

Ayetullah Heiri Yazdi, ayrıca mali işlerin de tek bir merkez tarafından yürütülmesi amacıyla, ilmiye havzasının ekonomik meseleleri ile ilgilenecek bir müdüriyet kurmuştur. Bu süreçte, Ayetullah Heiri Yazdi ve Kum müçtehitleri, İran'ın farklı şehirlerinde yaşayan insanlardan da maddi yardım almayı başarmıştır. Hatta Ayetullah Heiri Yazdi Kum şehrine, Nefes müçtehitlerinden de maddi yardım gelmesini sağlamıştır. Böylece Ayetullah Heiri Yazdi, Rıza Şah idaresinin, Kum İlmiye Havzası üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmeyi hedeflemiştir.

Kum şehrinin ilmiye havzası olarak seçilmesinin sebeplerinden birini, şehrin Şiiliğin kutsal şehirleri arasında yer alması oluşturmuştur. İran coğrafyasında Şiiliğin ilk kurumsallaştığı şehirler arasında yer alması ve XII. Yüzyıldan itibaren medrese eğitiminin devam etmesi neticesinde dini eğitim alanında da köklü bir yerleşim yeri olması da, Kum şehrinin seçilmesinin temel nedenlerinden birini oluşturmuştur. Ayrıca bu şehrin, başkent Tahran'a yakın olması da, ilim havzası olarak tercih edilmesinde önemli bir faktör olmuştur.

Kum İlmiye Havzası'nın teşekkülü, Şii Dünyası'nın farklı coğrafyalarında yaşayan olan müçtehitler ve talebeler arasındaki ilişkinin de kuvvetlenmesine katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla, tebliğ yöntemi ile Kum İlmiye Havzası'nın müçtehitlerinin, İran dışı coğrafyada da dini değerlerin korunması ve İslam Dünyasının Batı'nın kültürel ve siyasi hegemonyasına girmesinin engellemesi hedefi doğrultusunda da strateji belirledikleri görülmektedir. Günümüzde de, farklı devletlerden gelen ve Şii mezhebine bağlı olan talebeler, Kum İlmiye Havzası'nın medreselerinde dini eğitimlerini devam ettirmektedir. Hiç kuşkusuz ki bu medreselerde dini eğitim alan talebeler, müçtehitlerin siyasi görüşlerinden de etkilenmektedir.

Çıkar çatışması:	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Mali destek:	Yazar bu çalışma için mali destek almadığını bildirmiştir.
Etik kurul onayı:	Yazar bu çalışmada etik kurul onayına gereksinim duymadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Abazri, A. (2011). *Tabername-i Havza ve Ruhaniyat: Ez Sadr-ı İslam ta Pehlevi-i Evvel*, Tahran: Salman-i Farsi Yayınevi.
- Amirhossaini, Z. S. (2002). *Socio-Political Change and Development in Iran: Reza Shah and the Shii Hierhocracy* [Doktora Tezi]. London School of Economics, Londra.
- Arun, W. R. (2008). *The development of Shici religious learning with particular attention to the Hawzah Ilmiyah of Qum*, [Doktora Tezi]. University of California, Los Angeles.
- Cemalzade, N. (2020). Bazhan-i Tasvir-i Zihn-i Ulama ve Ruşenfikran Asr-ı Meşrute Ez Kanun. *Siyasi-i Cihan-ı İslam Dergisi*, 3, 1-24.
- Daneşyar, M. (2012). Islah-ı Havza-i İlmiye: Tarihçe-i Pedide-i ve Tahvilat-ı Mana. *Temeddun-u İslami Dergisi*, 1(45), 81-93.
- Fahfoory, H. M. (1978). *The role of ulama in twentieth century Iran with particular to Ayatollah Haj Sayyid Abul-Qasim Kashani* [Doktora Tezi]. University of Wisconsin, Madison.
- Faghih, A. A. (1966). *Tarih-i mezhebi Kum*, Kum: Zair Kitabevi.
- Forati, A. (2014). *Ruhaniyat ve teceddüd*, Kum: Pejukeşkah-i Ulum ve Ferheng-i İslami Yayınevi.
- Sarvari, H. (2014). *Nevgeran-i der Medaris-i İlmiye Şia ez Sal-i 1993 ta 1938: Ba Taklid be Havza-i İlmiye-i Kum*, Tahran Üniversitesi.

- Semiye, H. (2016). Bazname-i Nakş-ı Havza-i İlmiye Şehr-i Kum der Dovr-i Pehlevi. *Peşuheşname-i Enkilab-i İslami Dergisi*, 6(19),73-91.
- Seyyid, R. A. (2002), *Ayne-i Danişveran*, Ayetullah Maraşî Yayinevi Kum.
- Şirhani, A. (2003), *Tahvilat-ı Havza-i İlmiye Kum ez İnkilab-ı İslami: Ba Takid ber Tahvilat-ı Amuzeş*, Tahran: Merkez-i Ustad-ı İslami, Tahran.
- Tokili, R. M. (2015). Endişe-i Siyaset-i Şeyh Abdulkerim Hairi Yazdi, *Siyaset-i Mutaelliye Dergisi*, 11(Kış), 115-132).
- Zehrakaşani E. A. (2017) *Tarih-i 1200 Sal-i Tarih-i İlmiye Havza: Ba Ruygerd-i Amuzeş ve Pejuheş*, Peşuheşname-i Havza ve Daneşkah Yayinevi.